

Romsics Ignác

A számla. Hetven éve, 1941. június 26-án lépett hadba Magyarország a Szovjetunió ellen

Jugoszlávia és Görögország 1941. áprilisi elfoglalása után a német hadvezetés minden erejét a Szovjetunió elleni támadás előkészítésére összpontosította. Az ezzel kapcsolatos haditerv, a Fall Barbarossa már 1940 decemberében elkészült.

Az eredetileg 1941. május 15-ére időzített, a balkáni beavatkozás miatt azonban június 22-re halasztott támadásban a Wehrmacht alakulatai mellett Hitler és tábornokai csak két ország, Románia és Finnország „aktív részvételével” számoltak. Ezért a magyar vezetők nem kaptak érdemi tájékoztatást a haditerről. Amikor Bartha Károly honvédelmi miniszter 1941 januárjában Berlinbe látogatott, Hitler csak annyit közölt vele, hogy a német csapatok keletre vezénylésének célja a Szovjetunió visszatartása nyugati határainak az átlépésétől. Preventív intézkedéseken kívül mást, hangsúlyozta, Magyarországtól sem vár. Elegendő, ha a Kárpátok vonalát megerősítik. Ez viszont szükséges, mert „ha az orosz bolsevizmus ezt a korlátot áttöri, esetleg Bécsig vagy még tovább jutnak előre”.

A német katonai vezetés köreiben ugyan felmerült Magyarország aktív részvételének a lehetősége is, Hitler azonban ismételt és határozottan elzárkózott ezelől. Álláspontja valószínűleg azzal magyarázható, hogy tisztában volt a magyar hadsereg felszerelésének hiányosságaival, s azzal még inkább, hogy a honvédség igénybevétele esetén a magyarok további revíziós igényekkel lépnének fel. A román olaj és katonai erő miatt ezt különösen Erdély esetében tartotta volna zavarónak. Ismerve a magyarok gondolkodásmódját és reményeiket, Barthának ugyanakkor megcsillogtatta annak lehetőségét is, hogy „a háború végén elkerülhetetlen általános rendezésnél a baráti Magyarország részére esetleges előnyök elképzelhetők”.

A náci Németország végső vereségével vagy esetleg egy megegyezéssel békével számoló nyugatbarát konzervatív és ellenzéki demokratikus körök számára, akik Teleki Pál logikáját követve a kiválás, sőt lehetőség szerint a háborúból való kimaradás politikáját ajánlották a kormánynak és a kormányzónak, ez a német álláspont teljes mértékben megfelelt. A németek győzelmét feltételező antibolsevista szélsőjobboldali körök, és az addigi német sikerek által mélyen impresszionált katonai vezetés viszont csalódott volt. Ők mindent megtettek annak érdekében, hogy ez a német álláspont megváltozzék, s ha ez mégsem sikerülne, Magyarország akkor is, önként csatlakozzon a Szovjetunió elleni támadáshoz.

Ez utóbbi álláspont egyik legerkötelezettebb képviselője maga a Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik gyalogsági tábornok volt. Magas rangú német tisztekkel folytatott megbeszélésein a tavasz folyamán Werth meggyőződött róla, hogy Hitlertől eltérően a német katonai vezetés el tudná képzelni a magyar honvédség részvételét a hadjáratban. A vezérkar hadműveleti osztálya ezért már májusban megkezdte az orosz arcvonalon várható „támadó szellemű elhárítás” végrehajtásához szükséges alakulatok mozgósításának előkészítését. Ezzel párhuzamosan a tábornok memorandumokat állított össze a kormány számára annak érdekében, hogy csatlakozásunk kifejezett

német kérés hiányában is bekövetkezzék. Emlékirataiban Werth feltételezte, hogy távolmaradásunkkal kockára tesszük addigi revíziós eredményeinket, csatlakozásunkkal, illetve „tengelyhez hű” politikával viszont „biztosan visszkapjuk a történelmi Magyarország egész területét”. A revízió kiteljesítése mellett szerepelt a tábornok érvei között a rendszer „keresztény nemzeti alapon álló világnézete” is, amellyel ellentétbe jutnánk, ha a „bolsevizmus elleni harchoz nem csatlakoznánk”. Ráadásul mindezt teljesen kockázatmentesnek ítélte. A német haderő fölényét ugyanis olyan elsőprőnek gondolta, hogy az egész hadjáratra nem szánt többet néhány hétnél.

Werth május 6-i keltezésű első memorandumát Bárdossy László miniszterelnök és egyben külügyminiszter elutasította anélkül, hogy a kormány megtárgyalta volna. Az önértékes kormányfő –szakmája szerint diplomata – joggal gondolta úgy, hogy a vezérkar főnöke illetéktelen vizekre tévedt, s hangütése ehhez képest túlságosan magabiztos. Az elkövetkező hetekben azonban mások is feltétel nélküli csatlakozást ajánlottak a kormányfőnek. Egyikük, Sztójay Döme berlini követ – eredendően ugyancsak katonatiszt – volt, aki június elején Werthhez hasonlóan azt üzenté haza, hogy „mielőbb és megfelelő formában ajánljuk fel a birodalmi kancellárnak egy esetleges szovjet elleni akcióban való konkrét katonai részvételünket. Esetleg egy vér- és dacszövetség formájában is.” Ez és más ilyen vélemények is közrejátszottak abban, hogy Werth második, június 14-i memorandumának kézhezvétele után Bárdossy azonnal rendkívüli minisztertanácsot hívott össze. Célja ezzel az volt, hogy változatlanul elutasító magatartásának nagyobb nyomatékot adjon. Számítása helyesnek bizonyult. A miniszterek, egyetértve Bárdossyval, maguk is úgy gondolták, hogy egyértelmű német kérés nélkül nemcsak felajánlkozni lenne helytelen, hanem még egy nagyobb arányú mozgósítás is nemkívánatos találgatásokra adhatna alkalmat. Minden eshetőségre készen Bárdossy ennek ellenére utasította Szójayt, hogy haladéktalanul kérjen pontos tájékoztatást a német tervekről.

Ribbentrop válaszáról Erdmannsdorf német követ 16-án tájékoztatta Bárdossyt. Ez annyiban ment túl a korábbi német közléseken, hogy nyilvánvalóvá tette: a német csapatmozgások célja nem egyszerű elrettentés, hanem a szovjet kormánnyal szemben támasztandó német követelések nyomatókosítása. Tehát esetleg támadás is. Magyarországtól mindazonáltal továbbra is csak annyit kért a birodalmi külügyminiszter, hogy minden eshetőségre készen „tegyen a maga részéről határainak biztosítására megfelelő lépéseket”. A tájékoztatásról Bárdossy azonnal értesítette Werthet és Sztójayt, akiket nyomatókosan figyelmeztetett a kormány álláspontjának képviseletére.

A németek egészen június 19-ig titokban tartották a magyar vezetés előtt pontos szándékukat. Ezen a napon azonban végre Werth Henrik tudomására hozták, hogy német támadás készül a Szovjetunió ellen, s hogy az egy héten belül be fog következni. A Magyarországgal kapcsolatos álláspont azonban ezek után sem változott. Emiatt Werth és más magyar katonatisztek több ízben neheztelésüknek adtak hangot. A német tábornokok szolidarizáltak magyar bajtársaikkal, de Hitler utasítását nem másíthatták meg. Magyarország csatlakozására csak önkéntességi alapon láttak lehetőséget. Mint Alfred Jodl tábornok, a német véderő-főparancsnokság (OKW) vezetési törzsének főnöke június 22-én, tehát a német támadás napjának délutánján a magyar honvédség mellé rendelt összekötő tiszt útján megüzente: „Minden magyar segítséget bármikor elfogadunk. Nem akarunk semmit követelni, de köszönettel

veszünk mindent, amit önként felajánlanak. Szó sincs arról, hogy Magyarország esetleges részvétele elől elzárkóznánk.” Az üzenetet Kurt Himer tábornok haladéktalanul továbbította László Dezső tábornoknak, a magyar vezérkar hadműveleti csoportfőnökének. Erdmannsdorf pedig, aki ugyancsak tudott az üzenetről, a magyar külügyminisztériumot tájékoztatta. Mindezek tükrében Horthy Miklós ama állítását, hogy közvetlenül a német támadás után egy külön levélben Hitler „azt kívánta, hogy üzenjünk hadat a Szovjetunióknak”, valótlanságnak kell tartanunk.

A szovjetek ajánlata

1939 és 1941 között a Szovjetunió stratégiai határkiigazítást ért el Finnországgal szemben, bekebelezte Kelet-Lengyelországot, valamint a három balti államot, s végül Romániától visszacsatolta Besszarábiát Bukovinával együtt. Számos jel utalt arra, hogy a szovjet vezetéstől nem állt távol európai határainak további kitolása nyugat felé, s ezzel összefüggésben a fegyveres konfrontáció vállalásának gondolata Németországgal szemben. A német támadás előkészületeivel kapcsolatos diplomáciai és hírszerzői jelentéseknek ugyanakkor sem Sztálin, sem közvetlen környezete nem adott hitelt. Feltételezték, hogy saját tehermentesítésük érdekében a britek eltúlozzák a német veszélyt, a határ menti német csapatösszevonásokat pedig egyszerűen Hitler zsarolási manővereként értékelték. Az ösztörcsapást, amellyel számoltak, későbbi időpontra valószínűsítették. A Honvédelmi Népbiztosság ezért csak nagy késéssel, a német támadás előtt alig két órával rendelte el a harckészültséget, de még ekkor is csak bizonyos megszorításokkal. A Kreml mindenképpen el akarta kerülni, hogy Berlin szovjet provokációra hivatkozhatson. A következmények ismertek. A német csapatok kezdetben napi 20-60 kilométert nyomultak előre, miközben Sztálin a szó szoros értelmében összeomlott. Részegre itta magát, és négy napig mindenki számára elérhetetlen volt. Először július 3-án, 11 nappal a támadás után szólalt meg a nyilvánosság előtt. Addig Molotov és a többi népbiztos intézkedett helyette. A védekezés megszervezése mellett elsősorban arra törekedtek, hogy akit csak lehet, távol tartsanak az ellenük irányuló hadműveletektől. A külügyi népbiztos ezzel a szándékkal kérte magához a moszkvai magyar követet, Kristóffy Józsefet is.

A 23-án délelőtt létrejött találkozáson Molotov Magyarország állásfoglalása iránt érdeklődött a német–szovjet konfliktust illetően. A magyar semlegesség biztosítása érdekében kijelentette, hogy a Szovjetunióknak „nincs követelése vagy támadó szándéka Magyarországgal szemben, nem volt észrevétele, hogy magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak, e tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele”. Molotov politikai naplójában ennél ugyan kevesebb szerepel, de magyar szempontból az is kedvezőnek tekinthető. Ez így szól: „A Szovjetunióknak Magyarország Románia rovására megvalósult területi növekedésével szemben nincs ellenvetése”. Molotov kérdésére Kristóffy kijelentette, hogy valószínűtlennek tartja Magyarország hadba lépését. Egyben kérte: tegyék lehetővé, hogy haladéktalanul kapcsolatba léphessen feletteseivel.

Miközben Kristóffy Molotovval tárgyalt, majd arra várt, hogy összeköttetésbe léphessen Bárdossyval, Budapesten összeült a minisztertanács. A magyar katonai vezetők rövidlátására jellemző, hogy a háború várható kimenetelét Bartha Károly honvédelmi miniszter így foglalta össze: „Miután a németek a lengyeleket három hét

alatt győzték le, a franciákkal is körülbelül ennyi idő alatt végeztek, miután a jugoszláv hadsereget 12 nap alatt leverték, és három hét alatt az egész Balkánt elfoglalták, úgy gondolom, hogy hat hét alatt a németek Moszkvában lesznek, és teljesen leverik Oroszországot”. Werth ennél is jobban elvetette a sulykot. Június 14-i memorandumában ő ugyanis azt prognosztizálta, hogy a behívandó magyar bakák már „az aratásra is hazatérhetnek”. Tartózkodó véleményt egyedül a belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc fejtett ki, aki megfontolásra intett. Többek hozzászólása után a testület továbbra is elvetette a hadjárathoz való csatlakozás tervét. Eldöntötte viszont, hogy megszakítja a diplomáciai viszonyt a Szovjetunióval. A minisztertanács döntését a német követtel Bárdossy, a szovjettel helyettese, Vörnle János közölte még 23-án délután.

Amikor 24-én reggel Bárdossy megérkezett a hivatalába, már az asztalán várta Kristóffy József távirata. Erről a táviratról Bárdossy senkit sem tájékoztatott, még a kormányzót sem. Ez annak ellenére hiba volt, hogy Molotov bizonytalan ígéretét természetesen nem lehetett készpénznek venni. Mulasztását 1945-ös népbíróági perében Bárdossy azzal indokolta, hogy Molotov Magyarország magatartására vonatkozó kérdésére tulajdonképpen már az előző napi minisztertanácsi határozat megadta a választ. „A moszkvai magyar követ távirata tehát már megérkezésekor tárgytalan volt” – jelentette ki. Bárdossy érvelése azonban sántít. A szovjet üzenetre ugyanis minden további nélkül lehetett volna olyasféle választ adni, amely Molotov ígéretét nyugtázva sajnálkozását fejezte volna ki a kényszerhelyzetben hozott magyar lépésért. Kényszerhelyzet persze, mint tudjuk, nem állt fenn, de hát az ilyesféle „csúsztatások” ősidők óta a diplomácia eszköztárához tartoznak.

A magyar minisztertanács döntéséről Kristóffy 24-én este értesült. Másnap reggel azonnal kihallgatást kért Molotovtól, aki azonban már nem fogadta. Helyette Visinszkij helyettes külügyi népbiztos vette tudomásul déli 12 órakor, hogy Magyarország és a Szovjetunió között megszakadt a diplomáciai viszony. A magyar követséget a rendőrség a következő órákban hermetikusan elzárta a külvilágtól, majd másnap kiüríttette. Kristóffy a követség alkalmazottaival együtt Törökországon át hazaindult.

A casus belli

Június 25-ére a német és a román csapatok mélyen behatoltak szovjet területekre. Erre az időre csatlakozott hozzájuk néhány szlovák egység is, amelyek 26-ára érték el a San folyót, és onnan nyomultak előre Lemberg irányába. A Független Horvát Állam 5000 önkéntest bocsátott Hitler rendelkezésére. Olaszország már 22-én hadat üzent a Szovjetunióknak, ám 60 ezer fős expedíciós hadteste csak később érkezett meg a keleti frontra. Finnország kezdetben addigi semlegességének a fenntartására törekedett, ám a 25-i nagyarányú szovjet légitámadásra, és az ismétlődő határ menti összetűzésekre válaszul 28-án Mannerheim alakulatai is megkezdték a benyomulást Karéliába. Németország európai szövetségesei közül nem csatlakozott a hadjárathoz Bulgária, amely egyelőre még a diplomáciai viszonyt sem szakította meg Moszkvával, és egyelőre nem csatlakozott Magyarország sem.

A németbarát magyar katonai vezetők ezért azt tervezték, hogy a magyarországi „népi németek” közül a német szervek önkénteseket toborozhassanak. A Wehrmacht győzelmeinek megünneplésre rendezett 25-i villásreggeli a leendő alakulat vezetésére

már fel is kérték Kurt Himer tábornokot. A szabadcsapat felállításából végül azonban semmi sem lett, mert az már a következő nap értelmét veszítette. 26-án ugyanis olyasmi történt, ami az egész ország hadba lépésére megfelelő indoknak látszott: repülőgép-támadás érte Kassát és a Körösmezőről Budapest felé tartó gyorsvonatot.

A Rahó térségében haladó gyorsvonatot három szovjet vadászgép vette géppuskatűz alá 12 óra 10 perckor. A támadásnak egy halálos áldozata lett; néhányan megsebesültek. A tettesek feladatukat túlteljesítő, vagy az országhatárt nem pontosan érzékelő felderítők voltak, akik már korábban is berepültek magyar területre. (Rahó mintegy 20 kilométerre feküdt az 1939-es magyar–szovjet, s mintegy 30 kilométerre az akkori román–magyar határtól.) A Kassát támadó három felségjel nélküli bombázógép, amelyek 13 óra 10 perckor érkeztek a szlovák–magyar határtól néhány kilométerre fekvő város légtérébe 30 db 100 kilogrammos bombát dobott le. Találat érte a Postapalotát, a közeli tüzérlaktanyát és néhány környékbeli lakóházat. A támadás halálos áldozatainak a száma 32 fő, a sebesülteké több tucat, egyes források szerint több mint 200 fő volt. Mire a meglepett magyar légvédelem felocsúdott, a bombaterhűktől megszabadult gépek tovarepültek, és eltűntek a felhők mögött.

A légvédelmi parancsnokság 13 óra 45 perckor jelentette a vezérkarnak, hogy ismeretlen gépek bombatámadást hajtottak végre Kassa ellen. A vezérkar ún. hírnaplójában e bejegyzés után a következő – dátum és forrásmegjelölés nélküli – kiegészítés olvasható: „Utólag beérkezett jelentés szerint a támadó gépek sárgára festett orosz gépek voltak”.

Werth, akit természetesen azonnal értesítettek, minden kétely és bizonytalankodás nélkül tényként fogadta el ezt a megállapítást. Bartha honvédelmi miniszterrel együtt azonnal a kormányzóhoz indult, aki 14 óra körül fogadta őket. Werthez és Barthához hasonlóan Horthy sem kételkedett a hír valóságában, vagyis abban, hogy a támadást szovjet gépek hajtották végre. Ezért azonnal döntött: utasította Werthet a légierő megtorló akciójának, valamint a gyorshadtest és egy-egy hegyi-, illetve határvadász dandár megindítására. Egyben magához kérte Bárdossyt, akit tájékoztatott döntéséről. Ellenvetést a miniszterelnök sem tett, hanem haladéktalanul rendkívüli minisztertanácsot hívott össze.

Az értekezleten Bárdossy és Bartha tájékoztatták a kormány tagjait a történetekről. Beszámolójukat mindketten azzal zárták, hogy a hadiállapot kimondásának támogatására kérték minisztertársaikat. Ezzel szemben egyetlen ellenjavaslat hangzott el: Keresztes-Fischer Ferencé. A belügyminiszter ismét óvatosságot és kivárást javasolt. Úgy vélte, hogy a hadba lépést csak Németország kifejezett kérésére kellene deklarálni. Az elhangzott vélemények után a kormány határozatot hozott, amit Bárdossy így foglalt össze: „A kormány egyhangúlag elhatározta, hogy szükségesnek tartja azonnali retorzióképpen, hogy repülőgépeink még ma visszaüssenek azon támadásra, amelyet a mai napon szovjet repülőgépek intéztek a körösmezei robogó vonat, majd Kassa városa ellen. Megállapítja, hogy a belügyminiszter úr pillanatnyilag nem látja szükségességét, hogy már ma kimondassék az, hogy a szovjet légierő a mai nap folyamán magyar terület ellen intézett ismételt népjogellenes indokolatlan és provokálatlan támadásai következtében Magyarország a hadiállapotot a Szovjetunióval beállottnak tekinti”.

A 26-i döntések értelmében a magyar légierő 27-én hajnalban hadüzenet nélkül támadást intézett a galíciai Sztanyiszlau és környéke ellen. A szárazföldi csapatok 27-én

délután lépték át a határt Volócnál, de már délelőtt tűzharcba keveredtek szovjet határvadászokkal. A hivatalos nyilatkozat, amely délelőtt 10 órakor hangzott el a rádióban, szűkszavú volt, és minden más dokumentumhoz hasonlóan tudatosan került a „hadüzenet” szót. Helyette „hadiállapotról” beszélt, melybe a „Magyarország felségterületén végrehajtott, nemzetközi jogellenes, ismételt szovjetorosz légitámadás miatt” került az ország. Ugyanilyen értelmű bejelentést tett 10 óra 30 perckor Bárdossy a parlamentben. Nyilatkozatát a parlamenti napló tanúsága szerint „lelkes éljenzés” fogadta, ellenvélemény nem hangzott el, szavazásra nem került sor. Hasonló volt a felsőház reakciója is, amely viszont csak július 4-én konstataálta az ország helyzetében beállt változást. Közben Horthy lelkes magánlevélben tájékoztatta Hitlert döntéséről. „Boldognak mondom magam – írta –, hogy fegyvereink vállalva a dicsőséges és győzedelmes német sereggel részt vesznek a kommunista veszélyfészek elpusztítására és kultúránk fenntartására irányuló keresztes hadjáratban.”

Kik bombázták Kassát?

Magyarország háborúba való belépése, amelynek a körülményeit a fentiekben a lehető legtényszerűbben igyekeztünk bemutatni, több kérdést vett fel. Ezek közül az egyik legfontosabb: kik bombázták Kassát? Az akkori hivatalos verzió ugyanis, amely szerint szovjet gépek lettek volna, több sebtől vérzik. Mindenekelőtt: miért tették volna? Miért állhatott volna a Szovjetunió érdekében, hogy növelje ellenségeinek a számát? Nyilvánvalóan semmiért. Ezt nemcsak Molotov 23-i közlése bizonyítja, hanem a magyar hadba lépésre adott szovjet válasz is, amelyet a moszkvai Tájékoztató Iroda tett közzé 27-én. A kommuniké határozottan tagadta, hogy szovjet gépek bombázták volna Kassát. Június 27-én délben ugyanezt közölte Vörnle külügyminiszter-helyettessel Saronov szovjet követ is. Nyomatékosan kijelentette, hogy a Szovjetunióknak nincsenek ellenséges szándékai Magyarországgal szemben, s korábbi közléseihez hasonlóan utalt arra is, hogy országa megértéssel viszonyul a magyar revíziós igényekhez.

Mindezek ellenére természetesen elképzelhető, hogy mégiscsak szovjet gépek követték el az agressziót, ha nem is tudatosan. Kassát ugyanis nagyon könnyen össze lehetett téveszteni Eperjessel, Szlovákia egyik fontos katonai bázisával vagy más szlovákiai várossal. Ilyen navigációs hibát az amerikai gépek is elkövettek, amikor Zürichet és Schaffhausent, máskor pedig svédországi városokat bombázták. De még ez esetben is fennmarad egy megválaszolatlan kérdés: miért nem láttak felségjeleket a gépeken? Ezeket ugyanis sem tudatos provokáció, sem véletlen határsértés esetén nem kellett volna eltüntetni! A vonatot géppuskázó felderítőgépeken ezeket egyértelműen észlelték, a Kassát bombázó gépeken azonban nem. Ezek a dilemmák egy-két nap alatt diplomáciai úton tisztázhatók lettek volna. A Szovjetunió cáfolhatott volna, mint ahogy 27-én cáfolt is, vagy bocsánatot kérhetett volna. Ez azonban láthatóan egyetlen döntéshozónak sem állt érdekében. Ők valamennyien ürügyre vártak, ezért kifejezetten kapóra jött nekik a tényként kezelt közlés, illetve feltételezés.

A nem provokált szovjet támadás teóriájában már a kortársak jelentős része sem hitt. Közéjük tartozott Krudy Ádám repülőszázados, a kassai repülőtér oktatótisztje, aki állítólag néhány órával a támadás után levélben tájékoztatta Bárdossyt, akit személyesen ismert, arról, hogy az orosz feliratú bombákat álcázott német repülőgépek dobták le. Mivel azonban időközben beállott a hadiállapot, Bárdossy ezt

az információt is elhallgatta volna. Ennek a verzióknak utólag Horthy is hitelt adott. „Ezért aztán – írta emlékirataiban – Bárdossy Krudy századost hallgatásra intette és figyelmeztette, hogy ellenkező magatartása ránézve kellemetlen következményekkel járhat. A miniszterelnökség tisztviselői is parancsot kaptak, hogy hallgassanak”. Ezt a verziót erősítette Újszászy István vezérkari ezredes – később vezérőrnagy –, a Honvéd Vezérkar 2. osztályának vezetője is. A nürnbergi perben távollétében felolvasott írásos vallomása szerint a támadást Cuno-Heribert Fütterer ezredes, budapesti német légügyi attasé eszelte ki László Dezső magyar tábornokkal együttműködve. Tőlük származott az ötlet, hogy „bombázzák a magyar határ menti területeket orosz gyártmányú bombákkal, és a támadást szovjet gépeknek álcázott német repülőgépekkel végezzék”. Ennek a verzióknak is vannak azonban gyöngéi. Mindenekelőtt: miért fektettek volna a németek energiát egy olyan akcióba, amelytől komoly katonai haszon nem volt remélhető? S ha fektettek, akkor miért vették komolyan Werth és László 25-i felvetését magyarországi németekből álló önkéntes alakulatok szervezéséről, amelyről a parancsnoknak kiszemelt Kurt Himer 26-án még Berlint is tájékoztatta? További kétkedésre ad okot, hogy Krudy állítólagos jelentése eddig nem került elő, s hogy Újszászy idézett vallomása szovjet hadifogságban készült.

Mint minden megoldatlan történelmi rejtély, úgy Kassa bombázása is táptalaja lett a legkülönbözőbb feltételezéseknek. 1944-es emlékiratában Bethlen István a Szovjetunióba tartó „cseh repülőkn” magánakcióját sejtette az agresszió mögött. Mások szerint bosszúvágytól vezérelt szlovák pilóták vezették a gépeket. Az 1980-as évek elején, amikor a Ceausescu-rezsim magyarellenes politikája felerősödött, s ennek következtében a magyar–román viszony megromlott, hirtelen felmerült, hogy a moldáviai Suceava-ból felszállt román repülőkn provokálták Magyarországot azzal a céllal, hogy a magyar haderőt vagy annak egy részét vezényeljék a keleti frontra, vagyis vonják ki Románia háta mögül. És persze vannak, akik a magyar vezérkar szerepét tartják döntőnek. „az igen jól és céltudatosan megszervezett és pontosan végrehajtott támadás, a körülötte tapasztalható aktív légi tevékenység – írja például Dombrády Lóránd –, aligha valósulhatott volna meg a vezérkar tudta és közreműködése nélkül”. S ha ez nem is több feltételezésnél, az mindenesetre tény, hogy a 27-én, tehát a döntő lépések megtétele után elrendelt vizsgálattal kapcsolatos utasítás, melyet a Honvéd Vezérkar 1. osztályán fogalmaztak, enyhén szólva is prejudikált.

„Feltétlenül tisztázni és igazolni kell – olvasható ebben –, hogy a szovjet repülőkn nemzetközi jog durva megsértésével bombatámadást hajtottak végre magyar felségterület ellen.”

Egyértelmű bizonyítékot feltárni bármelyik verzió mellett mind ez ideig senkinek sem sikerült.

A felelősség kérdése

A másik fontos kérdés: ki felelős az utólag sokak, óvatos formában még maga Horthy által is kárhözhatott lépésért? Ismeretes, hogy Bárdossy László halálra ítéletét a Népbíróságok Országos Tanácsa azzal indokolta, hogy a vádlott „részt vett azon határozat hozatalában, mellyel megszakította Magyarország a diplomáciai viszonyt, majd hadat üzent Oroszországnak”. Ez a megállapítás kétségkívül igaz, ám ezen az alapon Horthy Miklós is bíróság elé állítható, sőt sokak szerint akár halálra ítéltető is

lehetett volna, hiszen a döntő szót ő mondta ki saját hatáskörében, miközben a kormányzói jogkört meghatározó 1920. évi I. törvény erre nem hatalmazta fel. Ez ugyanis azt írta elő, hogy „Hadüzenethez vagy a hadseregnek az ország határán kívüli alkalmazásához és békekötéshez a nemzetgyűlés előzetes hozzájárulása szükséges”. Az országgyűlés két háza viszont csak utólag adta meg beleegyezését, előzetesen senki sem kérdezte meg a honatyákat. Ebből kiindulva az 1945 utáni publicisztikában, sőt történeti irodalomban Horthyt és Bárdossyt egyaránt sok kritika érte. Lényegében mindkettejüket törvénysértéssel vádolták. Ez azonban súlyos jogi tévedés. Az 1920. február 29-én elfogadott I. törvényben meghatározott kormányzói jogkört ugyanis még ugyanazon év augusztus 19-én kiterjesztették. A kiterjesztés egyik eleme pedig éppen a hadüzenet kérdését érintette. E szerint a honvédség „ország határán kívüli alkalmazását” a kormányzó és csakis ő három feltétel megléte, illetve teljesülése esetén rendelhette el. Ezek a következők voltak: „közvetlen fenyegető veszély”, a „magyar ősszminisztérium felelőssége” és végül az országgyűlés „késelem nélkül kikérendő utólagos hozzájárulása”.

A három feltétel közül a második maradéktalanul teljesült. A kormány alig egy órán belül helybenhagyta, illetve megerősítette a kormányzó döntését. Némi késéssel megvalósult a harmadik feltétel, az országgyűlés hozzájárulása is. Ebből a szempontból tehát minden vagy majdnem minden rendben volt. Az viszont, hogy a budapesti gyorsvonat géppuskázása és Kassa bombázása mennyiben tekinthető „közvetlen fenyegető veszélynek”, nyilvánvalóan kérdéses. Werth, Bartha, Horthy, Bárdossy és a miniszterek többsége annak tekintette, mert annak akarták tekinteni. Politikájuk ellenzői számára azonban egyáltalán nem tűnt annak. Bethlen István például úgy látta, hogy szó sem volt tényleges orosz agresszióról, „ezt csak az a propaganda hitette el a könnyen hívő magyar közönséggel, amelynek érdekében állott, hogy a bolsevizmus mumusának a falra festésével a háborúba beugrasson minket”. Hasonlóan vélekedett Barcza György volt londoni követ is, aki szerint „a magyar irányított sajtó” azért tálalta ezt a „felderítetlen incidenst szovjet támadássá felfújva”, hogy a hadba lépés bekövetkezhesse. „Ha egy kormány mindenáron háborút akar, úgy annak megindolására mindig akad ürügy, vagy könnyű ilyent előidézni, és ha nem akar, úgy rendkívül sok logikus és becsületes lehetőség van arra, hogy ezt jóakarattal elkerülje”.

Bethlen, Barcza és mások helyzetértékeléséből kiindulva Horthy tehát akár törvénysértéssel is vádolható lett volna. Ám ha ettől eltekintünk, s az egész döntéshozatali folyamatot jogszerűnek tartjuk, politikai szempontból akkor is felvethető a döntnökök – elsősorban Horthy és Bárdossy, de mellettük a miniszterek és a képviselők – felelőssége. Kifejezett kényszer nélkül belevitték ugyanis az országot egy olyan háborúba, amelynek a kimenetele legalábbis kétséges volt, s amelyhez semmiféle magyar érdek nem fűződött. Az a feltételezés, hogy német győzelem esetén helyreállhat a történelmi Magyarország egysége, a német szándékok teljes félreismeréséről tanúskodott. Német győzelem esetén – a háború alatt erről számos titkos náci terv készült – minden kelet-európai nép sorsa az alávetettség lett volna, ha nem is egyforma mértékben. Nem meggyőző a bolsevizmus elleni „keresztes háborúhoz” való csatlakozás morális kényszere sem. A hivatásos propagandistákkal szemben sokkal inkább azoknak volt igazuk, akik a falakra pingálták: „Sztálin vörös, Hitler barna, mindkettő az ördög fattya”.

Következmények

Ha Werth és Bárdossy nem is, Horthy elég hamar rádöbbsent tévedésére. Tévedését érdemben korrigálni azonban nem tudta. Sem 1944 márciusában, amikor hozzájárult Magyarország német megszállásához, majd heteken át tétlenül nézte a zsidók deportálását, sem 1944 októberében, amikor a sikertelen kiugrási kísérlet után átadta a hatalmat Szálasi Ferencnek, maga pedig családjával együtt elhagyta az országot. Közben minden szomszédunk eredményesen törekedett arra, hogy jó pontokat szerezzen a leendő győzteseknél. Nemcsak a délszlávok, akiknek a helyzete alapvetően más volt, hanem a szlovákok is, akik 1944 nyarán németellenes felkelést szerveztek a visszavonuló német hadsereg hátában, s a románok is, akik 1944. augusztus 23-án egyik napról a másikra hátat fordítottak addigi szövetségeseiknek, átengedték az oroszokat, és ezzel jelentős stratégiai előnyhöz juttatták őket. A nyilas irányítás alá került magyar hadsereg ugyanakkor rendületlenül harcolt tovább, miközben nemcsak felelős magyar politikusok, hanem már a katolikus püspökök is arra figyelmeztettek, hogy értelmetlen dolog szétlővetni a fővárost és meghosszabbítani az emberek szenvedését.

A nyolc hónapig dúló magyarországi harcok, valamint a visszavonuló német és a támadó szovjet, valamint román csapatok rekvirálásai következtében az 1938-as nemzeti jövedelemnek több mint ötszöröse, a nemzeti vagyonnak pedig mintegy 40%-a pusztult el. Magyarország ezzel a legsúlyosabb háborús károkat szenvedett országok egyikévé vált. Az emberéletben elszenvedett veszteségek ennél is megrendítőbbek voltak. A 21 milliós lakosságból az első világháborúban odaveszett 530 ezer fő, azaz 2,5%. A második világháborúban a 14,5 milliós lakosságnak mintegy 6,2%-a, azaz körülbelül 900 ezer fő pusztult el. Közülük 340-360 ezerre becsülhető a katonák, s mintegy félmillióra a zsidók száma. Ennél nagyobb arányú emberveszteséget Lengyelország (15%) és a Szovjetunió (8,4%), ezzel nagyjából megegyezőt pedig csak Németország (6,4%) szenvedett. S mindehhez jött a szovjet vezetők neheztelése és leplezetlen ellenszenvé, amely gazdasági és belpolitikai téren éppúgy megmutatkozott, mint a határok ügyében. „Magyarországnak – olvasható az ezzel kapcsolatos egyik szovjet dokumentumban – értésére kell adni, hogy a szövetségesek nem felejtették el a jelenlegi háborúban elfoglalt pozícióját. Ezért a Szovjetunió politikájának Magyarországgal kapcsolatban arra kell korlátozódnia, hogy megőrizze a magyar államot, de lehetőség szerint szűkítse területét, a néprajzi elvet szigorúan követve. Azokban az esetekben, ha az adott elv alkalmazásában valamilyen kétség merül fel, a kérdést Magyarország ellenére kell megoldani.” 1946-ban Párizsban lényegében ez is történt. Az 1920-as román–magyar határ Magyarország javára történő módosítását a Szovjetunió hiúsította meg, s ha csak Sztálinon múlik, akkor Benes terve a csehszlovákiai magyarok egyoldalú kitelepítéséről is megvalósult volna.

A történelemben nincsenek kiegyenlített számlák. Egyszer mindenért fizetni kell.

(Első közlés: *Népszabadság*, 2011. június 25.)